

ПАВЛЕ ПАВЛОВИЋ

Прославе Првог маја у Ваљеву почетком XX века

Грађа за историју Првог маја у Ваљеву*

За сваку прославу Првог маја морало се агитовати већ од марта да би се придобили радници за свесно учешће у обустави рада у којој је онда тражен главни ефекат прославе. Са сваким неорганизованим или новоорганизованим радником доста се говорило о пролетерском интернационализму и класној солидарности свих радника у свету, односно излагао се од почетка до краја смисао класне борбе, која обавезује сваког радника у свету на учешће у мајској демонстрацији. Тако се усмена агитација ширила и достигала свој врхунац у другој декади месеца априла.

Конкретно речено, морали су се људи убеђивати да треба ризиковати и евентуални губитак радног места због изласка на прославу, јер су истовремено многи послодавци претили својим радницима таквим противмерама.

Половина свих учесника на овим прославама били су због тога у оштром сукобу са послодавцима. Било је случајева у Ваљеву кад су радници морали, после завршене прославе, делимично или потпуно испразнити радионицу.

А да би невоља била већа, Први мај је тада, и све до 1920. године прослављан по старом календару 18. априла. Због тога се морало свима и свакоме на широко и дугачко објашњавати зашто ми у Србији не можемо прослављати Први мај 1. маја.

* Павле Павловић (1888—1971), новинар и публициста, истакнути партијски и синдикални радник. У социјалистичкој Југославији, обављао је разне одговорне дужности. Павле Павловић објавио је неколико радова из историје радничког покрета у Србији, а прикупио је обимну грађу о радничком покрету у Ваљеву 1903—1913. Из тог рукописа, који има посебну вредност и због тога што је Павле Павловић половином прве деценије овог века боравио и радио као радник извесно време у Ваљеву, објављујемо одломак који се односи на прославе Првог маја у Ваљеву.

Све до 1912. године није могла ни најбоља агитација да покрене већину ваљевских радника на учешће у прослави: увек је било мање решених него обавештених и убеђених. А ево и зашто. Из податка у чланку „Пролетерско Ваљево“, види се да је 1907. години било код абаџија, кројача, бербера, опанчара и обућара 77 парчетара и 137 ајлучара, а овим ајлучарима су послодавци нарочито забрањивали учешће у прослави. Било је не мало случајева када је ајлучар, и поред послодавчеве забране, обуставио рад и учествовао у прослави, али често тај се увече није имао где вратити. Радионица у којој је ајлучар ноћивао била је закључана, а пред капијом га је чекао нарогушени послодавац: некад и са мотком у руци! Такав се учесник морао унапред помирити са отпустом, а понекад и са тродневним затвором у општини или полицији. Зато је у Ваљеву број учесника на мајским прославама све до 1910. године одговарао броју запослених слободних радника: парчетара и надничара. Тај број су увећавали ајлучари само толико, уколико их је могла од послодавца заштити парчетарска већина у дотичној радионици, или када су сви ајлучари солидарно обуставили рад у некој радионици, или када је у радионици постојала тарифа којом је било уговорено и зајемчено право на обуставу рада.

Ове и разне друге објективне тешкоће нису могле да угуше вољу класно свесног дела ваљевских радника, да са несаломљивом упорношћу истрају у свакој провомајској акцији. У крајњој линији биле су ове тешкоће и корисне, јер се због њих морало у агитацији служити — макар и са минималном спретношћу — све бољим аргументима из великог арсенала марксизма. Тако се залазило све шире и дубље у освежавајућу област идеологије и учило о проблемима онда невероватно тешке класне борбе. Тада се заиста није могло политички живети ни од најбољих парола, него се морало у свакој прилици и акцији излагати цео програм Партије и синдиката. И све то радити у форми начелног схватања и конкретног поређења са примерима из свакодневног живота.

„Радничке новине“ од 3. априла 1904. године донеле су овакву белешку о првој прослави Првог маја у Ваљеву:

„Ваљевско Радничко Друштво одржаће прославу 1. мај — 18. априла текуће године и за ту сврху изабрало је приређивачки одбор од ових лица: Сима Бојовић, Драгутин Милетић, Влајко Н. Тадић, Обрен Коснић, Милош Богдановић, Борбе Јеремић, Стојић Зарић, Радован Милутиновић, Исаило Г. Марковић и Веселин Петковић, који врши припрему да би што боље прослава успела.

Позивају се сви организовани и неорганизовани радници да се са својим фамилијама упишу код именованих другова”.

Двадесетпет дана касније „Радничке новине“ су навеле 19 места у унутрашњости, а међу њима и Ваљево „у којима је сјајно изведена првомајска прослава.”

О прослави Првог маја у 1905. години у Ваљеву нема никаквих података. Али је сасвим сигурно да је и у тој години прослава обављена јер о томе сведоче и подаци о вођеним штрајковима и одржаваним пододборским скупштинама.

Павле
Павловић

У једном извештају „Радничких новина“ описан је укратко начин изведене првомајске прославе у Ваљеву у 1906. години:

„Са зборнога места, испред стана радничких организација, пошли су радници манифестујући улицама. Клицало се општем праву гласа, осмочасовном радном дану и заштитном радничком законодавству, а против полиције и милитаризма. У општинском парку на Пећини одржан је збор, на коме је говорило неколико другова, а после збора трајало је народно весеље до 5 часова поподне, када је мајска поворка поново кренула кроз улице кличући, између осталог, и руској социјалној револуцији. Пред друштвеним станом одржан је завршни збор, на коме је друг Васа Кнежевић, пекарски радник, говорио лепо и узбудљиво о револуционарном значају мајске прославе уопште.

До 7 часова увече трајало је весеље и играња пред локалом организације.”

У „Радничким новинама“ од 15. маја 1907. године одштампан је, између осталих, и ваљевски извештај о прослави Првог маја:

„И ове године су свесни ваљевски радници извели прославу Првог маја обуставом рада. Пре подне су изашли ван вароши и тамо

одржали збор на коме је говорено о значају прославе, о осмочасовном радном дану, о општем праву гласа и о заштитном радничком законодавству.

Учествовало је 168 радника, и то: чланова Партије 26, дрводељаца 19, металаца 15, кожараца 34, кројача 10, бербера 14, опанчара 10, абација 10, и осталих 30."

Први мај 1908. године прослављен је на већ уобичајени начин, али о томе нема никаквих података у „Радничким новинама“. Наиме, изостављено је тада објављивање извештаја о томе због тек завршеног конгреса и започетих изборних послова, ради којих су „Радничке новине“ биле преоптерећене разним другим материјалом: рефератима, резолуцијама, записницима и прогласима. Објављено је само неколико првих кратких саопштења о прослави. Тако су многи извештаји, па и ваљевски, остали необјављени.

„Радничке новине“ од 23. априла 1909. године објавиле су о прослави Првог маја у Ваљеву овакав извештај:

„И Ваљевско Радничко Друштво прославило је Први мај уз најпуније учешће организованих радника. У 7 часова изјутра одржан је збор, на коме је говорено о циљевима и задацима социјалне демократије. Затим је изведена демонстрација кроз варош, у којој је учествовало 146 радника, а остало време проведено је у пољу са још већим бројемridoшлих радника и симпатизера.“

Према једном извештају у „Радничким новинама“ од 9. априла 1909. године потрошиле су радничке организације у Ваљеву 200 примерака Мајског списка. Од 37 градова у унутрашњости Ваљево је било на трећем месту по броју продатих примерака ове публикације.

О Прослави Првог маја у 1910. години објављен је 6. маја следећи кратак извештај:

„Мајска демонстрација у Ваљеву изведена је на опште задовољство учесника, којих је било 230, и још пуно присталица који су пратили колону за цело време демонстрације. Одржана су два збора на отвореном пољу и два у локалу радничких организација. Говорено је о општем праву гласа, осмочасовном радном дану, значају мајске демонстрације и социјалистичком програму“.

Двадесетседмог априла 1911. године. објављено је о мајској прослави у Ваљеву ово:

„Још у 6 часова изјутра био је пун локал радништва, а у 9 отворен је први мајски збор, на коме је говорио друг Илија С. Илић.

У колони кроз варош, на челу са заставом и синдикалним таблама по реду, учествовало је 420 лица, који су затекли још толико људи на заказаном зборском месту.

На другом збору је говорио Благоје Брачинац из Београда: о осмочасовном радном дану, општем праву гласа, државном буџету и дуговима, и о прогресивном начину опорезивања.

Трећи збор је одржан у парку на Пећини, где је говорио Војислав Гојковић о милитаризму и народној одбрани.

У 6 часова увече завршена је манифестација и одржан четврти збор.

Увече је одржана забава, са позоришним комадом „Борба”, у сали „Секулић”, уз велико учешће радничке публике.”

У томе извештају је речено, да је ова манифестација оставила велики утисак, јер је била већа и борбенија од свих ранијих у Ваљеву и да се одликовала потпуном обуставом рада. На збору је било присутно око 1000 људи.

Са ове прославе упућена су два телеграма у Београд. Први је послала партијска организација, а други је потписало 17 учесника у прослави.

„Ваљевски радници окупљени под заставом социјалне демократије на мајској демонстрацији, поздрављају борбени пролетеријат целог света са узвиком: Живела социјална демократија! Управа социјалистичке организације.”

„Ваљево. — Четири стотине ваљевских манифестаната шаљу београдским манифестантима револуционарни поздрав, кличући: Да живи празник рада Први мај. Да живи солидарност радника целог света.”

О прослави Првог маја у Ваљеву 1912. године поднео је опширнији извештај, у форми кореспонденције, изасланик Партије из Београда, који је учествовао на тој прослави. Ту су наведени и остали интересантни подаци о тадашњем стању покрета у Ваљеву.

„Ваљево. По налогу Главне Партијске Управе морао сам да идем у Ваљево, да тамо учествујем у мајској демонстрацији. Ма колико да ми је било жао Београда, јер је ово већ трећа година како Првог маја нисам у Београду, ипак сам се лакшег срца растао, јер сам био рад да изближе упознам раднички покрет у Ваљеву, који у нас, од почетка покрета, важи као врло солидан. И нисам се преварио! Кад се већ мора ићи из Београда, онда је заиста права пријатност отићи у Ваљево.

Покрет има врло солидну основу: и број организованих радника и изграђеност људи су примерни и за углед. Оно што ваљевски покрет особито одликује, то је високо развијено осећање код ваљевских другова за Партију нашу. Личност се губи и потпуно потчињава општем пролетерском интересу чим је у питању Партија. Због тога тамо никад није било ни сепаратистичких тежњи ни свађа ни прегоњења. Стари наш чича Мирко уз сарадњу свих трезвених људи умео је увек да од покрета отклони питања личне природе и да све сложи и упути путем борбе за општи интерес. То чини овај покрет не само солидним у данашњици него му зајемчава и правилно и снажно напредовање у будућности.

У Партији има око 250 исправних чланова. Свуда се истрајно и жилаво ради. „Радничке новине” се растурају у 260 примерака и другови обећавају да тај број у сезони посла, која наилази, знатно још повећају.

Из разговора с многим друговима осетио сам да се тамо и чита. Многа наша не само агитациона брошура него и тежа теориј-

ска књига прочитана је. Ако би се у том погледу још енергичније рад продужио, покрет у Ваљеву би брзо стао у први ред. Мени се чини, да су другови свесни тога: да је социјалдемократско просвећивање најсигурнији темељац на коме се може подићи зграда победног социјализма, и да ће растурању социјалистичке штампе и читању у будуће поклонити још више пажње.

Али бављење у средини ваљевских другова није само пријатно по томе што се налази у средини социјалдемократа с којима се разуме, већ и по томе што су то лично симпатични људи. У непосредном општењу са њима, човек осети како социјализам врши снажан културни преображај људи које захвати. Људи из радионица, без школе, одрасли у беди и мраку, огрубели у тешком физичком напрезању и оскудици, лишени свих културних задовољстава — морали би другаче изгледати, да их социјализам није оплемењено, уздигао, просветио, начинио културним људима, свесним своје важности у друштву и задацима које треба да испуне.

Ето и због тога три дана бављења у средини ваљевских другова у истини су за мене три пријатна дана.

Потребно је да истакнем још две пријатне појаве, које сам запазио у овој демонстрацији. Прво, то је учешће жена. Њих је било преко тридесет у почетку колоне. За малу и још патријархалну варош број који задовољава. Оне су с децом ишле на челу демонстрације, носећи заставу с натписом: Хоћемо право гласа! и живо су прихватиле узвике демонстраната, кличући и саме: Живело опште право гласа!

Друго, то је учешће опанчарских радника. Они су имали да издрже једну упорну борбу с послодавцима. Били су с посла избачени. Борба је дуго трајала и кад се видело да се не може победити, онда су ти стари ратници присебно и свесно наредили повлачење: враћање у радионицу и очекивање бољег времена за борбу. Та паметна тактика очувала им је организацију. Иако побеђени, како то послодавци мисле, ипак су сви, до последњег човека, упркос свима претњама, напустили радионице и били цео дан у демонстрацији. То је силан доказ да њих за организацију веже не само очекивање користи, већ једно снажно социјалдемократско уверење које се никаквим средствима не да избрисати.

Мајска демонстрација је у најлепшем реду са заставама, таблама, уз дивну песму хора „Абрашевић” пролазила кроз Ваљево и обишла све важније улице. На два места су одржани зборови: на једном сам говорио ја о значају мајске демонстрације, општем праву гласа и заштитном радничком законодавству, а на другом је говорио друг Илија Илић о међународној радничкој солидарности, милитаризму и рату. Зборови су били силно покретљиви и са живим интересовањем и узвицима пратили су излагање говорника.

Остатак дана проведен је на Пећини, дивном излетишту, шумовитом и лепо уређеном месту. Ту се певало, играло, на чамцима

возало, такмичило... Па ипак, иако нисмо опасно изгледали, опет нас је по наредби начелника — а он је шегрте који прибу штрајкачима кажњавао као скитнице — стално пратио један писар и шест жандарма! Мора бити да се бринуо да нам се што зло не деси!

Кад смо се у вече вратили у варош, поворка је била огромна. Кад смо прошли поред Женске радничке школе, клицају: Живеле раднице! није било краја. Одушевљење је било силно, јер се сазнало: да су тога дана све девојчице око косе и на грудима метнуле црвене траке. Ни питање своје учитељице, одговориле су: „Данас је Први мај, раднички празник и ми смо раднице.“ Ове добре раднице биле су због тога од неке надувене госпође „дежурне“ и тучене због тога! Ништа им то не помаже. Социјализам је и тамо продро и нико га из срца и умова њихових не истера!

Тада су одржана два збора. На једном је друг Милош Требињац, суплент ваљевске Гимназије, који у покрету живо ради, одушевљено поздравио демонстранте, истичући важност наших мајских захтева, а на другом, завршном пред станом организује, ја сам позвао другове на рад. То је био у истини силан збор. Радна маса од 1000 душа, која се одушевљено узбуђивала и живахно кретала под сваком речи референта. Сви су били радосни, што су мајску демонстрацију овако успешно извели.

Поред изградње организација и људи, другови се живо спремају да што већи број радника оспособе за право гласа, како би на првим општинским изборима имали што већи број гласова. Мислим да је то преко потребно. Све треба учинити да се добије који представник наше Партије у општинском одбору. То ће нашем покрету у Ваљеву донети угледа, а заступањем интереса сиромашних маса добиће силну привлачну снагу за те масе.”

Десета мајска прослава, 1913. године, изведена је под необичним ратним приликама и у одсуству највећег број радника, односно чланова покрета. Мали број немобилисаних „шкартова“ — неспособних за војну службу најмлађих и најстаријих годишта — били су позвани да, према својој социјалистичкој свести и савести, изврше своју пролетерску дужност пред Партијом и међународним пролетаријатом баш зато што се тада Србија налазила у ратном стању. Извештај о тој прослави објављен је у „Радничким новинама“ 23. априла 1913. године овако:

Под врло тешким и рђавим приликама, које нам је донео балкански рат, имали смо прославити овогодишњи Први мај у Ваљеву, Остатак организованих радника, који нису отерани у војску, изашао је тога дана да прослави свој празник и да покаже да он још живи и да ће започету борбу водити све до коначне победе.

Још уочи прославе могла се приметити већа живост међу радницима него ли до тада. Друг друга пита: Да ли ће нас бити колико? Да ли ћемо имати какве сметње итд. Све је то тако говорено док се није залепршала црвена застава на друштвеном стану. Тада је остала само једна брига, а то је: да нас што више буде.

Према одлуци партијске управе, скуп је имао бити у 8 сати пре подне али и пре тога времена сви су били на своме месту. У одређени час поворка је кренула улицама — до пијаце где је одржан збор на коме је наш стари и омиљени друг Мирко Обрадовић говорио о општем праву гласа. Цео говор је са највећом пажњом саслушан. После одржаног збора манифестанти су кренули на Пећину где су цео дан провели у најлепшем расположењу.

Повратак је био у 6 сати по подне и тада је на пијаци одржан други збор на коме је говорио друг Јован Панић, обућарски радник, о значају овогодишње мајске демонстрације.

Тако је ваљевски пролетаријат и овог пута био солидаран са пролетаријатом целог света и прославио свој празник који означава скору победу радничке класе.

Учесника у демонстрацијама било је 156, мада је много већи број радника био целим својим бићем са демонстрантима, они услед војне обавезе нису могли ни смели са њима учествовати. У обустави рада било је 200 ваљевских радника. Пуну обуставу извршили су опанчари у 27 радионица, кројачи у 4, обућари и сарачи у 6. Ми са овогодишњом прославом, с обзиром на прилике у којима се налазимо, можемо бити потпуно задовољни; још задовољнији ако сви другови који су учествовали у мајској прослави наставе са истом енергијом рад у својим организацијама — И. С. И.

Пододбор кожараца у Ваљеву послао је тога дана, 18. априла по старом календару, телеграм Партији у Београду:

„Ваљево. — Другови, прослављајући празник рада, поздрављамо борбено радништво Интернационале. Живео међународни мир! Живела социјална демократија! — Управа пододбора кожараца.”

Општи изглед свих ових прослава у Ваљеву био је онда овакав. У локалу где је било седиште свих радничких организација, који се тада звао друштвени стан, сакупљали су се радници већ од раног јутра. Ту су се сви, па и они неписмени, снабдевали Мајским списом и китили малим црвеним тракама. Пред станом се лепршала црвена застава Партије, а у локалу такође развијена застава синдиката. Раздрагана и узбудљива свечаност преображавала је људе, тако да су сви изгледали друкчије него што су били до јуче и него што ће бити сутра. Око 10 — 15 мајских редара носили су око мишице ши року црвену траку, са одштампаним речима: „Први мај 19..... године”, а њихова реч тога дана била је закон за сваког учесника. Они су имали исписане све првомајске пароле, које су по реду извикивали на одређеним местима. На пример, у пролазу колоне поред гимназије: „Живело бесплатно школовање, доле са монополем науке!” У пролазу поред касарне или окружне команде: „Доле са милитаризмом, живео наоружани народ!” У пролазу поред општине: „Доле са лажном самоуправом, живела социјалистичка општина, живела комуна!” У пролазу поред цркве: „Доле са лажним апостолима, живела слободна мисао, живела наука!” У пролазу поред суда: „Доле са лажним правосуђем, доле са буржоаском правдом, доле са смртном казном!”

И тако од чела па до краја колоне распоређени редари понављају по реду само одређену паролу, а демонстранти је увек једнодушно и громко прихватају. На осталим местима у граду употребљаване су опште пароле: против капитализма, монархије, рата и полиције, а за опште право гласа, заштитно радничко законодавство, слободу штампе, социјалистичку републику, социјалну револуцију итд.

На челу поворке ношена је партијска, а у средини синдикална застава. За првом заставом наступала је партијска управа и организација, а за другом управа Синдикалног већа. По одређеном реду сврставале су се синдикалне организације, певачки хор и музика. Хор је неуморно певао револуционарне песме, све до Пећине, где су такође одржавани зборови и народно весеље, у коме су учествовали и накнадно придошли гости и симпатизери. На крају дана повратак у истоме поретку, и увек са већим бројем учесника, а пред друштвеним станом завршни збор и вечерња приредба. Сутрадан пребројавање са посла отпуштених радника и слање извештаја Партији у Београду.